

DOI: 10.59277/AIIGB/2023.62.29

Gavin BOWD, *Un geograf francez și România: Emmanuel de Martonne (1873-1955)*, Cluj-Napoca, Presa Universitară Clujeană, 2023, 259 p.

La începutul anului 2023 a văzut lumina tiparului ediția în limba română a volumului profesorului Gavin Bowd, *Un geograf francez și România: Emmanuel de Martonne (1873-1955)*, apărut la Editura Presa Universitară Clujeană în traducerea cercetătoarei dr. Ana-Maria Stan, într-o ediție „revizuită și adăugită”, 259 p., față de ediția princeps publicată în Franța sub titlul *Un géographe français et la Roumanie. Emmanuel de Martonne (1873-1955)*, 217 p., la Editura l'Harmattan din Paris.

Structurată logic și cronologic în capitole și subcapitole cu titluri incitante, bine alese, autorul surprinde cu succes formarea și evoluția profesională a savantului francez, descoperirea și legătura lui cu România în general și cu Transilvania în special, spații geografice – teren al desfășurării cercetărilor sale științifice, al sintezelor de geografie regională, în contextul afirmării țării pe eșichierul politic european ca stat național și unitar după Marea Unire din 1918, unde *terra* și *ethnos* sunt asumate ca axele majore ale statalității ei. Savantul francez, cunoscând realitățile geografice românești după peste două decenii de cercetări amănunțite, remarcă „perfecta unitate geografică pe scheletul vechii Dacii” a României Întregite, la împlinirea unității sale statale, la care savantul și-a adus cu prisosință aportul.

Oarecum malițios, Bowd face remarcă că opera lui de Martonne nu s-a limitat doar la domeniul strict științific „și dezinteresat” (!?) al Geografiei, opera lui fiind, conchide el, „puternic întrepătrunsă cu istoria, deci cu împrejurările politice, lucru demonstrat într-o manieră evidentă prin lunga și pasionala sa relație cu România” (p. 10). Astfel, el s-a pus „în slujba cauzei «României Mari»” ca „desenator de frontiere”, „misionar al Franței, mai ales în Transilvania «eliberată»”, „apărător al noilor frontiere față de revizionismul maghiar și Geopolitik-ul german” (idem). Corecte în esență, dar stângaci exprimate, această sumă de calități în tiradă de catalogări ale personalității „pasionalului” de Martonne, este cel puțin ciudată la autorul care se vrea echidistant; pentru cititorul român avizat naște suspiciunea unei perspective strâmbe, nu știm precis de ce parte a adevărului se află autorul ..., dar vorba lui Blaise Pascal: „Vérité en-deçà des Pyrénées, erreur au-delà!”.

Pe bună dreptate, autorul afirmă că de Martonne „a fost un pionier și o călăuză” (p. 10) pentru școala geografică românească, avertizând cititorul: „vom vedea cum poate să fie instrumentalizată geografia în proiectele politice, în rivalitățile asupra unor teritorii și în dezbaterile identitare” (idem), concluzionând: „cu Emmanuel de Martonne în România, ne aflăm de fapt la frontierele geografiei” (idem), expresie nefericită, ambivalentă, care lasă loc la interpretări incorecte. În opinia noastră, ne aflăm chiar în miezul geografiei, adică a utilității sale în corectarea unor nedreptăți care frizau realitatea, o corectare pe baze științifice, nu pe acela al forței celui mai puternic, mai vocal și mai intrigant!

Trecând în revistă parcursul formării ca geograf al lui de Martonne, atașamentul său față de România dezvoltat în timp ca urmare a numeroase „adevărate campanii carpatice” (p. 16) în „foarte tânărul stat român” unde și geografia era „tânără” (p. 13), dar cu o serie de realizări notabile, precum monumentală lucrare citată *Marele Dicționar Geografic al României* (5 volume, 1898-1902), Gavin Bowd dovedește o serioasă documentare asupra activității savantului francez în România. Activitatea lui „o împletește” cu afirmarea României pe eșichierul politic european, toate aceste elemente sunt descrise în capitole sugestive, precum: *Un geograf în vreme de război* sau *Desenatorul de frontiere*, excelent documentate cu fapte, întâmplări și atitudini, onest prezentate. Cu toate că noile frontiere ale României – la trasarea cărora de Martonne și-a adus contribuția prin expertiză pertinentă – „corespundeau răspândirii populației românești”, fiind conforme cu principiile wilsoniene care au stat la baza tratatelor de pace de la Versailles, ele „nu erau incontestabile: celor trei diade amicale – Cehoslovacia, Iugoslavia și Polonia – li se adăugau trei diade inamice – Uniunea Sovietică, Ungaria și Bulgaria. Mai ales puterea sovietică era aceea care risca să pună sub semnul întrebării frontierele de

după război” (p. 87). Amarnică, dar realistă constatare pe care a formulat-o de Martonne și pe care a prezentat-o autorul ca motiv pentru dezvoltarea capitolului următor, *De la un război la celălalt*.

Astfel, Gavin Bowd sintetizează activitatea lui de Martonne după „Marele Război”, fiindcă el „a continuat să-și pună cunoștințele în slujba României”, fiind „satisfăcut de rezultatele muncii sale de la Versailles” și, în calitatea lui de președinte al Uniunii Geografice Internaționale în care a fost ales în 1931, „apără situația rezultată în urma Conferinței de Pace” (p. 93), criticând cu asprime „orice tentativă de revizionism”.

Savantul francez nu ezită să ia „apărarea și reprezentarea României Mari” (p. 93-97), în conferințe, publicații etc., un demers complex, prezentat amănunțit și foarte documentat de autorul volumului. Mai puțin reușit este, din punctul nostru de vedere, subcapitolul *Misionar francez la Cluj* (p. 98-116), unde autorului îi scapă esența procesului românizării Transilvaniei, a unei Transilvanii profund maghiarizate în acea perioadă, inclusiv a Universității din Cluj, aducând într-un mod neinspirat în sprijinul afirmațiilor sale ideile Catherinei Durandin cu privire la „misionarismul cultural al Bucureștiului în Transilvania” (p. 98), pe deplin justificat în opinia noastră, în vederea consolidării statalității românești.

Pe măsură ce politica revizionistă devenea din ce în ce mai vocală spre finele anilor 1930, și activitatea lui de Martonne „împotriva revizionismului” (subcapitol, p. 126-149) s-a accentuat. Lui i s-au alăturat în conferințe, studii și analize publicate și/sau susținute, geografi, istorici și sociologi români, precum George Vâlsan, din păcate stins la doar 50 ani în 1935, Gheorghe Năstase, Victor Tufescu, Simion Mehedinți, Laurian Someșan, Ion Conea, Sabin Opreanu, Nicolae Al. Rădulescu, Constantin Brătescu, Vintilă Mihăilescu, Tiberiu Morariu, istorici, precum Nicolae Iorga, Gheorghe I. Brătianu sau Constantin C. Giurescu, dar și Anton Golopenția, toți, cu foarte mici excepții, cu destine frânte, cei mai mulți plătind cu moartea sau cu ani grei de închisoare în anii dictaturilor, pentru atitudinea lor antirevizionistă.

O bună parte dintre ei s-au coagulat în jurul revistei românești de geopolitică – „Geopolitica și Geoistoria. Revista română pentru sud-estul european”, asupra căreia Gavin Bowd insistă îndelung, ca și asupra nașterii și cristalizării geopoliticii românești, după cum școala geografică românească a cunoscut în perioada interbelică două orientări, spre școlile geografice germană și franceză, fapt surprins și explicitat de autor cu acribie.

Finalmente, activitatea savantului francez din perioada celui de-al Doilea Război Mondial, cu polarizările lui politice și militare conjuncturale, precum și din perioada postbelică, când România și celelalte țări ale Europei de Est au intrat în sfera de influență sovietică cu tot corolarul ei de consecințe malefice, sunt minuțios prezentate de Gavin Bowd cu ajutorul surselor documentare și bibliografice, unele inedite pentru publicul românesc. Astfel, autorul constată că de Martonne „a jucat un rol neglijabil în trasarea granițelor Europei postbelice” (p. 185), prezentând atitudinea savantului față de „noua situație”, și față de efemera „reîntâlnire franco-română după înfrângerea Germaniei” (p. 188).

În ciuda „împărțirii în blocuri antagonice” (idem), savantul francez întrezărea posibilitatea „reluării legăturilor dintre geografi din Est și cei din Vest” (p. 189), la acel moment un vis ideatic, fiindcă francezul nu cunoștea brutalitatea și perfidia URSS-ului, noul actor major al Europei.

În propoziții scurte, de o manieră expeditivă, puțin explicitate, autorul punctează evenimentele dramatice succedate în ritm alert care au zguduit temeliiile națiunii române: „în noiembrie [1947 – s. n.], Maniu a fost condamnat la închisoare pe viață”, „Gafencu este silit la exil”, „la sfârșitul lui 1947, regele Mihai a fost constrâns să abdice și s-a proclamat Republica Populară Română”, „Tătărescu nu și-a mai găsit locul în această lume nouă” (p. 185), consecințe ale unei purificări ideologice fără seamăn.

Între altele, autorul arată că la Facultatea de Istorie și Geografie de la Universitatea din București, nu rămăseseră decât 35% din membrii personalul didactic de dinainte de 23 august 1944, iar la Filosofie, doar 3,5% (p. 193-194), urmarea unui intens proces de epurare care a cuprins și... bibliotecile, locul lucrărilor indigene valoroase și al celor din Vest fiind luat de maculatura ideologică sovietică, concluzionând, nu fără ironie: „pe parcursul acestei perioade

tulburi, în facultățile românești, accentul a fost pus pe geografia fizică, iar munții nu s-au plâns de acest lucru”! (p. 195).

După ce viforul instaurării stalinismului în România s-a mai domolit, la un moment dat a survenit ... relaxarea și reluarea legăturilor franco-române, descrisă de Gavin Bowd în subcapitolul *Un dezgheț dificil* (p. 195-210), în care descrie trecerea de la etichetarea lui de Martonne „drept un imperialist” (p. 195), cu toate că, „în secret, geografi români întrețin interesul față de acesta”, la recunoașterea meritelor sale, atribuindu-i lui Tiberiu Morariu „un rol cheie” (p. 195) în readucerea savantului francez în conștiința geografilor români și „în renașterea geografiei în România” (idem).

Exemple concrete și citate sugestive sunt prezentate de autor, punctând acest dezgheț care a evoluat spre o totală normalizare a relațiilor cu Occidentul în general și cu Franța, în special.

Sunt menționate „reabilitările” care au vizat geografi și opera lor, precum și științe ca Geopolitica, urmate de „alte reabilitări” (p. 213), cu nuanțele lor, magistral surprinse de autor, ce au avut loc în deceniul 1960-1970.

Atunci, „schimburile franco-române aveau să se îmbunătățească simțitor” (p. 212), materializându-se sub aspect cultural în colocvii comune, publicații, simpozioane etc., care au culminat cu „Simpozionul Centenarului” nașterii lui de Martonne, cu marcarea evenimentului la Paris, București și Cluj. La Universitatea din Cluj, colocviul consacrat centenarului nașterii lui de Martonne (27-29 septembrie 1973) s-a bucurat de participarea fiicei savantului și a fostului său asistent, Robert Ficheux (p. 218), eveniment minuțios descris de autor.

În *Concluzii*, Gavin Bowd continuă seria exemplelor, de data aceasta privitoare la reconsiderarea marilor teme, recurente, ale geografiei și istoriei României, reluate după 1990 după căderea regimului comunist, sesizând apariția unei literaturi geografice „marcată de anticomunism” (p. 232), când „se înregistrează o ascensiune a geografiei culturale și mai ales reabilitarea militantă a geopoliticii” (idem), autorul incriminând totodată o serie de accese ultranaționaliste, marcate de reeditarea unor lucrări. Astfel, el marchează comemorarea și recunoașterea deplină a meritelor lui de Martonne cu ocazia sărbătoririi centenarului Marii Uniri 2018-2019, amintind evenimentele desfășurate la Alba Iulia, Oradea și Cluj-Napoca, simpozioanele, expozițiile etc., într-un moment „în care, sub amenințarea forței militare, frontierele Europei de Est sunt din nou puse în discuție, inclusiv cele ale Basarabiei, în favoarea căreia geograful francez a pledat la Conferința de Pace de la Paris din 1919” (p. 239).

În concluzie, avem în față un volum documentat, în care Gavin Bowd prezintă activitatea complexă a lui Emmanuel de Martonne, legătura lui specială cu România și cu geografia ei, cristalizarea școlii geografice românești și evoluția ei strâns legată de geopolitica autohtonă, a cărei cristalizări o nuanțează, în atât de zbuciumatul secol XX.

Din nefericire, după decenii de împlinire aproape miraculoasă *à tous azimuts*, la jumătatea secolului al XX-lea, România a intrat în sfera de influență malefică a URSS, care a denaturat totul, dacă ar fi să ne referim numai la: Geografie, ai cărei geografi s-au axat mai ales pe studiile din sfera Geografiei Fizice; relațiile țării cu aliații ei tradiționali, printre care Franța, care au avut de suferit, respectiv decuplarea de la evoluția ideilor luminate din Vest; relațiile interumane, inclusiv din mediul universitar, în contextul îndoctrinării ideologice, cu consecința perversă a dedublării personalității majorității membrilor corpului universitar etc.

Versiunea în limba română a volumului, apare la mai bine de un deceniu de la ediția franceză, grație traducerii dr. Ana-Maria Stan care, între altele, a tradus și volumul ce poartă semnătura Jacquelinei Jeannel, *Ma Roumanie – România mea* (Cluj-Napoca, 2012), ce face dese referiri la fondatorii Universității românești din Cluj, din țara pe care fiica savantului francez René Jeannel o numește „pays de coeur”, redând, printre altele, atmosfera universitară efervescentă și de calitate și relațiile interumane din orașul de pe Someșul Mic. Tot așa au iubit România mulți alții, printre care și Emmanuel de Martonne, pentru afirmarea căreia și pentru liniștea Europei, în buna tradiție a spiritului cartezian francez, a lucrat o lungă perioadă de timp, care a corespuns nașterii și afirmării Geografiei românești.

Poate în această cheie ar fi fost mai potrivită abordarea lui Gavin Bowd, autor cu un stil detașat, britanic, care a făcut însă o treabă excelentă, dificilă: să rezumi în 200 pagini activitatea unui

mare savant, precum și propășirea unei țări mari, cu geografia ei, este riscant, fapt dovedit de unele alegații mai puțin fericite, pe care le punem pe seama unui stil mai alert, concis.

Ediția în limba română poate deschide apetitul pentru analize mai fine, mai nuanțate, mai curajoase, chiar și numai punctuale, asupra evoluției Geografiei românești și, mai ales, a unor geografi români, pentru că volumul oferă date și informații prețioase, unele inedite, chiar și pentru cititorul mediu avizat.

Recomand cu căldură volumul care are o largă adresabilitate: geografi, istorici, oameni de cultură, cetățeni al căror „spirit al cetății” este inalterat.

Alexandru Păcurar

 <https://orcid.org/>

DOI: 10.59277/AIIGB/2023.62.30

Constantin SCHIFIRNEȚ, *Tendential modernity*, Chișinău, LAP Lambert Academic Publishing, 2021, 368 p.

The book by Constantin Schifirneț, *Tendential modernity*, explores a concept as a type of modernization in general, and evolution towards principles and norms within societies in particular. In this expression of modernity, the theoretical basis reflects a process of integration that follows the modern character of societies' evolution. Based on the link between concepts, the premise of the study describes tangential modernity as an explanatory model of evolutionary novelty. Under these views, the author established the main sense of the concept as the description of the gap between institution renewal and low economic performance as an unfinished process of modernization. Thus, the consequences appear in the fact that culture, policy, and intellectually, it is possible to outrun the noise model of modernization over linear patterns. Following this theoretical desktop, the author extends the background of the concept over classical definition to never-ending advances. In other words, a continuous process of transitions that facilitates social evolution from any source in terms of the simultaneous existence of modernity with a traditional background.

The introduction of tangential modernity into the analytical framework follows to establish a critical exposure of society's modernization in a double sense. First, restructuration of institutions as an act of resilience in the face of regional advances. Second, the social process of openness follows an improvement through the introduction of novelty into national culture. Through this extended framework, the author explains the mechanisms of modernization from the point of view of asynchronous that appear between novelty and the traditional background of society. Based on that, the accent changes from the philosophy of concepts to social meaning to reveal how values and standards generate the utility of structures. This change highlights how novelty occurs in the distinction between the evolution of open societies and traditional societies which submit originality to traditions. Under tangential modernity, this is a problem of deformation which sustains just a partial implementation of change in a true form. In Schifirneț's work, this potential state represents the label that highlights the distinction between social organizations and how the incorporation of the elements of modernity can generate predictability.

Based on this desktop, the author proposes a case study of Romanian society's modernization. The analysis follows to explain social modernization as a process of interconnected models that exist in Europe rather than an individual one. Thus, the author reports his study on a complex desktop of modernization that emphasizes intercultural exchange. In this approach, the author highlights the limits of assimilation for every society based on their particular cultural background. Through that, a sensitive distinction between modernity as a reported desktop for social evolution and unique patterns that characterize society is observed. The introduction of these differences reveals that the development of national modernization based on multiple modernizations exists beyond the spatial